

Festival de Bayreuth 2016. Crònica d'un pelegrinatge wagnerià: del Walhalla al Montsalvat

Façana principal del Bayreuth Festspiele. Foto: Bayreuth / Jörg Schulze

Impressions extra-musicals d'una primera visita a un dels festivals d'òpera més emblemàtics de la història: el Festival de Bayreuth.

Per Mercedes Conde Pons

Arribar a Bayreuth exigeix en si un pelegrinatge. El viatge des de Barcelona implica, com a mínim, un trajecte d'unes set hores, incloent-hi avió a Munic, tren a Nuremberg i canvi de tren fins a Bayreuth. Fins i tot per arribar al Festspielhaus -conegut com el "turó verd" que la ciutat de Bayreuth va cedir al compositor per construir el seu teatre- cal fer una pujada costeruda, una mena d'ascens com el que fan els déus per pujar al Walhalla al pròleg de *L'Anell del Nibelung: L'or del Rin*. Aquest pelegrinatge físic també demana una predisposició emocional i intel·lectual escaient, similar també a la d'un pelegrí.

La vil·la Wahnfried, residència de la família Wagner fins fa relativament pocs anys, és ara casa-museu de Richard Wagner i el festival de Bayreuth.

Wahnfried, el repòs terrenal

Com en tot pelegrinatge, és visita obligada a Bayreuth la tomba de la figura que convoca tants fidels, en aquest cas parlem de la tomba de Richard Wagner, situada als jardins de casa seva, Wahnfried. La tomba de Wagner és sòbria i majestuosa alhora. Una gran làpida de marbre negre, molt fosc, sense cap epitafi ni, tan sols, el nom de qui hi ha enterrat. Però hi són les despulles de Richard Wagner i de la seva esposa Cosima, filla de Liszt i mare dels tres fills que va tenir amb Richard Wagner: Isolde, Eva i Siegfried. I a un costat dels arbusts que encerclen la tomba, un petit rètol de fusta recorda el lloc on hi ha el gos de la

família, l'únic privilegiat de compartir espai de repòs etern. Com si fos una premonició, Wahnfried recull a la façana principal l'emblema dels darrers anys de vida de Wagner: "*Hier wo mein Wähnen Frieden fand*" (Aquí és on la meua bogeria troba pau), *Wahnfried* (Il·lusió de llibertat), "*sei dieses Haus von mir benannt*" (Així anomeno jo aquesta casa). Al timpà apareix una il·lustració de la figura de Wotan representat com a Caminant i envoltat de les muses de la música i del drama. Wagner sembla identificar-se amb la figura de Wotan, el déu destronat però més savi que provoca la fi de la seva pròpia estirp per a la salvació de la humanitat, i que Wagner tradueix en drama musical a la recerca de l'obra d'art total. Premonitòria, aquesta imatge, com també premonitori l'emblema, malgrat que Richard Wagner morís inesperadament a Venècia. Wagner troba repòs etern a Wahnfried, però –com Wotan– la seva nissaga inicià el declivi tot just morir el progenitor. La història del segle XX ens ho demostra.

Wahnfried, en tot cas, és testimoni del caràcter alemany: ordre, naturalitat, disciplina, respecte i racionalitat. La casa de Richard Wagner i Cosima Liszt és actualment museu del compositor, la família i els festivals Wagner. Gràcies a la gran reforma inaugurada l'any 2013, ara la visita a la casa incorpora un concepte museogràfic actual i didàctic, per mitjà d'un edifici adjacent, de parets de vidre, en què a part d'exposicions temporals, s'hi pot trobar una col·lecció permanent vinculada als festivals.

Al nou museu figuren maquetes de decorats mítics de la història dels festivals de Bayreuth. N'hi ha dels més antics, del 1886: un *Tannhäuser* inspirat en el castell de Warburg, a Eisenach; el primer acte de *Parsifal* ambientat a la catedral de Siena, i *Lohengrin*, d'estètica similar al castell de Neuschwanstein (el boig caprici del rei Ludwig II de Baviera). També es poden veure els decorats dels anys cinquanta signats per Wieland Wagner: minimalistes i amb tocs d'avantguarda, com per exemple una estàtua de Henry Moore; i dels anys setanta hi ha l'aleshores polèmica i poc després aclamada producció signada per un jove Patrice Chéreau, que va tenir Pierre Boulez com a còmplice, director musical d'aquell ja mític *Anell del Nibelung*. Al costat d'aquesta sanefa de teatrets de cartró, es pot consultar una cronologia excel·lent sobre els directors que han passat pels festivals, actualitzada fins al 2014. Des dels més famosos fins als que hi han passat més desapercebuts. No deixen de sobresortir algunes presències destacades, però també s'hi posen de manifest algunes absències sonades.

La casa de Wagner va ser destruïda durant la Segona Guerra Mundial i reconstruïda posteriorment. Hi ha alguns (pocs) objectes que es conserven pel que fa al mobiliari, però el que més abunda són els objectes de l'arxiu personal: partitures, cartes, quadres i fins i tot algun dels complements de vestir més identificadors de Wagner. La disposició del material i la informació hi és molt didàctica i fàcil de seguir. Llàstima que la gran majoria de rètols estan només en alemany... i és que per ser pelegrí a Bayreuth cal anar-hi, com a mínim, amb alemany de butxaca. Menció especial mereix el gran llibre digital a través del qual es pot aprofundir en la interpretació de la música de Wagner: motius, harmonia, orquestració, versions, filmografia...

Bayreuth, a la primera divisió de l'òpera

Bayreuth és una ciutat totalment abocada a la figura de Richard Wagner. De fet, i amb permís dels il·lustres personatges que han passat per la petita població bavaresa, qualsevol vestigi anterior sembla relatiu. Carrers amb noms vinculats a l'univers Wagner omplen la ciutat. Des de l'evident carrer de Richard Wagner, que passa davant de la Vil·la Wahnfried, com els carrers amb el nom del seu sogre, Franz Liszt; la seva esposa, Cosima Wagner, els fills, els néts... i fins i tot les seves òperes i personatges principals, ja més a prop del turó: les valquíries, Tristany, Siegfried..., tots formen part de la cartografia de la ciutat situada a la Francònia, regió pertanyent a l'Estat de Baviera.

També alguns dels negocis porten noms curiosos, com per exemple les farmàcies (*Apotheke*), que escullen noms que s'ha d'entendre que mantenen alguna relació amb el servei que donen. Per exemple, existeix l'*Apotheke Parsifal*, la *Tannhäuser* i la *Schwanen* (cignes), entenem que amb referència al personatge de Lohengrin. Curiosament, totes tres òperes s'emmarquen en la mitologia dels cavallers del Grial i el seu

poder redemptor. ¿Potser és que a les *Apotheke* et serveixen la salvació eterna? Nietzsche segurament no hi estaria d'acord...

Tot i ser una ciutat de províncies tranquil·la, durant el Festival aquesta es transforma -i així ho demostren els horaris dels restaurants- per adaptar-se al ritme i els horaris que imposen les òperes de Wagner. Així, després d'un *Parsifal* o d'un *Capvespre dels déus*, encara pots trobar taula a quarts d'onze (amb reserva prèvia) en un dels restaurants més típics i amb més història de Bayreuth: el Cafè Eule (Mussol), on el mateix Richard Wagner acostumava a anar a beure cervesa amb el seu copista.

Malgrat tot, la tranquil·litat d'una població com Bayreuth poc sovint es veu interrompuda, llevat pels inesperats *hooligans* del Bayern de Munic que un dia qualsevol travessen en esbart el centre neuràlgic de la ciutat a la mateixa hora que els engalanats assistents al Festival caminen esforçats sota l'inclement sol d'agost cap al turó verd (i no és el camp de futbol!). Possiblement pel camí, la marcgravina Guillermina de Prússia veu interromput el seu son dins el teatre d'òpera barroc que porta el seu nom, construït l'any 1748 per Joseph Saint-Pierre i actualment en estat de restauració. Aquest teatre va ser suggerit per Hans Richter a Richard Wagner com a lloc on poder representar les seves òperes. El compositor va desestimar l'opció per qüestions d'espai i estètica. Es tracta d'un teatre de dimensions reduïdes i de gran bellesa, talment una caixa de bombons, que molts poden reconèixer en les imatges de la pel·lícula *Farinelli*, del 1994, ambientades en aquell teatre.

Una de les entrades laterals al Festspielhaus de Bayreuth, per on s'entra directament a la sala. Foto: Bayreuth / Jörg Schulze

L'arribada al Festspielhaus

Hi ha gent que travessa el món per anar a Bayreuth. Hi ha gent que espera nou anys per obtenir-hi entrades. Hi ha gent que tempta el destí esperant trobar entrades al darrer moment, a la revenda, amb un cartellet penjat al coll on es llegeix "*suche Karten*" (Busco entrades) i el nom del títol o títols desitjats. Hi ha gent que potser és capaç de comprar la darrera entrada a la venda (algun retorn d'última hora a taquilla) pagant la desorbitada quantitat de 1.500 euros.

A Bayreuth, s'hi troba de tot. També a l'hora de vestir. Gent amb esmòquing i senyores amb vestit llarg de vistosos colors i pamela. Japonesos i japoneses amb el seu tradicional quimono de seda brodada amb delicades filigranes, mai enlluernadores. Escocesos amb la tradicional faldilla de llana estampada amb quadres (el *kilt*), bavaresos amb els pantalons curts i tirants de pell (*Lederhosen*) i, fins i tot, és clar, *fashion victims* de tot tipus i melòmans amb els texans com a bandera.

Tot hi està molt ben organitzat. La sobrietat hi és norma tàcita i això queda palès en l'ambient no gens bulliciós del públic abans d'entrar al teatre, l'agilitat per entrar a la sala després d'escoltar les fanfares que substitueixen els sempre irritants timbres i la gairebé absència de *souvenirs* a la botiga del Festival -i a la resta de Bayreuth-... "*Dies ist Deutschland*".

Perquè, en el fons, tot allò que envolta l'assistència al Festival de Bayreuth té com una aura de ritual que tothom sembla conèixer a la perfecció i assumeix sense cap tipus d'escarafalls. Els seients són de fusta, sense braços. I encara que això avui dia ja esdevingui prou incòmode (on col·loques els braços durant les cinc hores de mitjana que duren les òperes de Wagner?), temps enrere encara ho eren més. Quan Wagner va dissenyar els seients de Bayreuth, va posar-hi bancs de fusta, sense respall! Probablement la idea de Wagner era propiciar que el públic no s'adormís durant el llarg espectacle i, sobretot, que tots els espectadors estiguessin en les mateixes condicions, sense privilegis, seguint les premisses del teatre nacional alemany.

Vista de la sala de concerts, que s'ha mantingut intacta des de la seva construcció, l'any 1874.

Foto: Bayreuth Festspiele GmbH / Jörg Schulze (1995)

A Bayreuth, està clar, les tradicions perduren. Les fanfares, de fet, són un dels trets més significatius d'aquest festival i tothom les espera amb interès. Abans de l'inici de cada acte, un conjunt de vent metall interpreta una frase musical que inclou un dels leitmotiv principals que s'elaboraran en aquella òpera. Un cop ha entrat tothom a la sala, ningú no s'asseu fins que no estan tots els seients ocupats. I en una platea amb seixanta butaques per filera, això s'agraeix. Mentre les portes de la sala es tanquen amb clau, com es fa des de temps immemorials, la gent es prepara i es va imposant el silenci previ a l'inici de l'encanteri musical. Els segons previs a l'inici de la música esdevenen un moment d'intimitat i concentració únics. En la penombra només es veu la llum que sorgeix del fossat on està situada l'orquestra. Però ningú no arriba mai a veure-la, ni tan sols a veure'n el director. Així, la música sorgeix directament del silenci posterior al xivarri previ del públic. Hi ha quelcom de màgic en aquesta seqüència de sons, gairebé tan coordinats com el so dels instruments de l'orquestra afinant alhora.

Perspectiva de la sala de concerts des del fossat de la orquestra. Foto: RWA National-Archiv, Bayreuth / Jörg Schulze

Resulta fascinant llegir en l'experiència dels nostres predecessors al capdavant de la «Revista Musical Catalana» com hi ha coses que no canvien. Lluís Millet -fundador d'aquesta Revista i també de l'Orfeó Català- es feia ressò, un llunyà 1913, de les peculiaritats d'aquest ritual previ a l'inici de la representació operística, quelcom que en aquella època no era encara tan habitual, tot referint poèticament l'experiència única de l'inici de la música: *“Sobtadament, se fon tot lo que us rodeja: no veieu res, ni qui teniu al costat; i d'allà dins, del capdavant de la rampa [...] surt el ronc de la Natura mare, solemne, arrodonit, com un punt d'orgue, i va creixent, creixent, fins a omplir tota la sala.”* Hem de tenir en compte que no és sinó Wagner qui comença a exigir el silenci i la concentració en l'assistència a l'òpera, i és per això que el Festspielhaus no té pràcticament llotges, ni passadissos, ni salons on poder fer societat. I és emocionant pensar com any rere any centenars de milers de persones han trepitjat la mateixa fusta i s'han posat a mercè de l'encís de la música de Wagner durant els anys en què aquest festival s'ha celebrat.

Però Bayreuth no oblida els seus orígens, com tampoc la seva història. Si bé el teatre no va ser destruït durant la Segona Guerra Mundial perquè un soldat aliat nord-americà -paradoxalment- ho va impedir perquè admirava la música de Richard Wagner, també és cert que Bayreuth està íntimament relacionat amb el nazisme i Adolf Hitler tenia en Siegfried i Winifred Wagner dos grans amics. De fet, la casa de Siegfried Wagner avui dia acull la part més fosca del llegat familiar de Wagner i allà es poden trobar fotos compromeses en què Hitler era conegut com *“l'oncle Adolf”*. En aquest context, Katharina Wagner, besnéta del compositor i actual directora artística del Festival, està duent a terme una fèrria campanya per netejar la imatge del Festival per la via del reconeixement de les faltes. Durant aquest estiu, als jardins del Festspielhaus es podia visitar una exposició memorial amb fotos i breus biografies dels artistes vinculats abans de la Segona Guerra Mundial amb el Festival de Bayreuth, desterrats i/o oblidats d'aquest durant el nazisme pels seus orígens o afinitats jueves.

I és en aquest context que cal entendre l'actuació sovint polèmica de Katharina Wagner com a directora artística del Festival de Bayreuth, el resultat de la qual analitzarem en les crítiques corresponents als espectacles que qui signa aquestes ratlles va poder veure en sis dies d'immersió absoluta en la música i l'univers wagnerià. Una experiència, tot sigui dit, catàrtica i inoblidable.

